

významov pojmu dogmatický, ale aj vzhľadom na Popperovo zdôrazňovanie potreby posilňovať vedomie o povahe ľudských kognitívnych schopností s cieľom prekonať pohodlnosť prameniaca z predvedeckého poznania. Čo sa týka racionality, Popper nepokladá človeka za racionálneho, ale naopak tvrdí, že koná iracionálne a podobne ako v prípade pravdy, v prípade racionality ide skôr o vytúžený *ideál* človeka. Napokon, nemyslím si, že by Popperova koncepcia evolučnej epistemológie evokovala oslabovanie dogmatizmu (s. 282). K. Popper sa vo väčšine svojich prác vehementne bráni prehnanému optimizmu, opakovane odmieta akékoľvek záruky viažuce sa k pokroku pri hľadaní lepšieho sveta.

Vo svojej skratkovitej úvahe som opomenula viaceré témy z textu predloženej publikácie, akou je problematika univerzálneho evolučného princípu (V. Havlík), otázky súvisiace s evolučným pôvodom morálky či projektom evolučnej deskriptívnej etiky (T. Hříbek). Čitateľovi napokon odporúčam pridržiať sa stratégie prezentovanej v celom texte práce, a tou je filozofická analýza vychádzajúca z vedeckých poznatkov a implementácie popperovského kréda: „Já se mohu mýlit a ty můžeš mít pravdu; v každém případě o tom pojďme kriticky diskutovat a společným úsilím se můžeme pravdě přiblížit.“

Silvia Gáliková
silvia@libris.sk

Literatúra

- GÁLIK, D. (2009): Teória evolúcie a filozofia. In: Kvasnička, V. a kol.: *Umelá inteligencia a kognitívna veda II*. Bratislava: STU, 89-119.
- POPPER, K. R. (1979): *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- POPPER, K. R. (1963): *Conjectures and Refutations*. London: Routledge.

Vladimír Svoboda: *Logika pro Pány, Otroky a Kibice.*
Filosofický průvodce světem deontické logiky
Praha: Filosofia 2013, 322 strán

Vydáním knihy Vladimíra Svobodu konečně uzrela světlo světa prvá československá monografie venovaná výlučně deontické logice. Starší kniha *Logika a etika*, kterou napsal V. Svoboda společně s Petrom Kolářem v roce 1997, sa tiež zaoberala deontickou logikou, no tematicky zúženou na (meta)etický dis-

kurz. Výskum v deontickej logike je pritom celosvetovo veľmi živý: Syzifovské úsilie o vytvorenie vhodného systému deontickej logiky trvá už takmer storočie. V pestrej literatúre možno pozorovať dve základné pozície. Pre prvú z nich je charakteristická inklinácia k skúmaniu viet, ktorými *predpisujeme*, teda jazykových formulácií príkazov, zákazov a dovolení. V tejto línii vznikajú logiky predpisov (či užšie imperatívov). Druhá pozícia sa vyznačuje preferenciou výrokov, ktorými *konštatujeme*, že je niečo prikázané, zakázané či dovolené. Tu sa budujú logiky deontických výrokov. Názov recenzovanej knihy naznačuje, že tieto pozície nemusia vyčleňovať dva disjunktné tábory bádateľov. Logika pre Pánov je totiž práve logikou predpisov, a teda reprezentuje prvý tábor. Logika pre Kibicov má zase blízko ku záujmom druhého tábora. Nemožno si však nevšimnúť autorovu preferenciu predpisov, ide teda v prvom rade o „panskú“ logiku. Problém budovania logiky deontických výrokov ustupuje čiastočne do úzadia.

Knižka pozostáva z ôsmich rozsahovo vyvážených kapitol. Ako naznačuje jej názov, pôjde o sprievodcu svetom deontickej logiky; a ako si môže čitateľ ľahko overiť, ide o skutočne *filozofického* sprievodcu, pretože autor svoje tézy precízne filozoficky zdôvodňuje a, navyše, už hlavný cieľ knihy je filozofický: vyjasnenie filozofických predpokladov, ktoré opodstatňujú budovanie systémov deontickej logiky, či konkrétnejšie, logiky imperatívov. V nasledujúcom texte stručne zhrniem obsah jednotlivých kapitol a poukážem na určité miesta v knihe, ktoré považujem za problematické.

Prvé dve kapitoly poskytujú čitateľovi lákavý a podnetný úvod do deontickej logiky. Exkurzia začína kritickým predstavením logických systémov, ktoré stáli pri zrode projektu deontickej logiky, a upozornením na niekoľko problémov, na ktoré naráža tento projekt ako taký. Výber systémov zodpovedá reálnemu historickému vývoju a systémy sú vysvetlené veľmi zrozumiteľne a prehľadne. Jedna drobná pripomienka. Svobodovo tvrdenie zo s. 41, podľa ktorého formuly $\Box A \rightarrow \Diamond A$, resp. $OA \rightarrow PA$, sú „očividne platné“, považujem za príliš silné. Platnosť týchto formúl predsa závisí od toho, s akými pojmami nevyhnutnosti a možnosti, resp. príkazu a dovolenia budeme pracovať. Uvedená aletická formula by nebola platná, keby sme predpokladali taký možný svet, z ktorého už žiaden ďalší svet nie je dosiahnuteľný. V ňom by potom vzhľadom na bežný pojem nevyhnutnosti platili všetky formuly triviálne nevyhnutne, no žiadna z nich by nebola možná. Takáto logická situácia by mohla celkom prijateľne nastať napríklad pri temporálne interpretovanej aletickej logike, v ktorej by sa predpokladala existencia posledného časového okamihu. Deontická verzia aletickej formuly by v nejakom svete podobne neplatila vtedy, keby preň už neexistoval žiadny ďalší – deonticky dosiahnuteľný svet. Takáto logická situácia by mohla nastať, ak by boli prikazované výroky navzájom nekonzistentné (čo sa v praxi mimochodom často stáva). Keby sme totiž predpokladali, že existuje svet s,

v ktorom platí OA aj $O\neg A$, a že existuje nejaký svet t , ktorý je zo sveta s dosiahnuteľný, podľa štandardného chápania operátora O a relácie deontickej dosiahnuteľnosti by mali vo svete t platiť všetky formuly, ktoré sú vo svete s prikázané, čo znamená, že by vo svete t muselo platiť A aj $\neg A$. Svet t by bol teda logicky nemožný. Ak však nechceme pracovať aj s nemožnými svetmi, musíme predpokladať, že ak máme vo svete s prikázané navzájom nekonzistentné formuly, neexistuje žiadny svet, ktorý by bol z neho dosiahnuteľný. Ak však zo sveta s neexistuje žiadny dosiahnuteľný svet, budú v ňom platiť všetky formuly viazané operátorom O . Žiadna z nich však nebude dovolená, teda nebude platiť ani formula $OA \rightarrow PA$. Táto formula by mala byť neplatná aj vtedy, keby sme chceli skúmať, čo bolo prikázané, zakázané či dovolené *explicitne*.¹ Ak sa niečo explicitne prikázalo, nevyplýva z toho, že sa to aj explicitne dovolilo.

V druhej kapitole Svoboda vysvetľuje Jørgensenovu dilemu a najznámejšie paradoxy deontickej logiky. Tu sa prvýkrát výraznejšie prejavuje jeho inklinácia k problémom „panskej“ logiky. Takmer všetky uvádzané paradoxy deontickej logiky sa totiž prezentujú ako úsudky s rozkazmi, hoci ich pôvodné formulácie obsahovali deontické výroky, nie rozkazy. K tejto kapitole mám dve drobné pripomienky. Téma, že filozofickú kritiku v kontexte Jørgensenovej dilemy možno vztiahnuť aj na možnosť budovania deontickej logiky vo všeobecnosti (s. 68), by potrebovala presvedčivé zdôvodnenie. Ak budeme za predmet deontickej logiky považovať deontické výroky, vieme ich pravdivosť odvodzovať z faktu, že sú uvedené v určitom normatívnom systéme. Pre takúto deontickú logiku je celá Jørgensenova dilema irelevantná. Celkom nesúhlasím ani s tým, že by mal byť Rossov paradox osudnejší pre logiku prepisov ako pre logiku normatívnych výrokov. Túto tézu Svoboda obhajuje na s. 85. To, či ide naozaj o problematický úsudok, pritom v oboch prípadoch v rovnakej miere závisí od interpretácie logických spojok, ktoré sa v úsudku vyskytujú, najmä disjunkcie. Slávny Rossov paradox (pre logiku normatívnych výrokov) spočíva v odvodení záveru typu *Je prikázané poslať alebo spáliť list* z premisy *Je prikázané poslať list*. Neprijateľnosť tohto odvodenia sa zvykne znižovať tým, že spojka alebo v závere je predsa len obyčajnou klasickou disjunkciou a nemôžeme v nej vidieť nič viac. Konkrétnejšie: Nemôžeme v nej vidieť tzv. operátor slobodnej voľby (*free-choice operator*).² Z premisy síce vyplýva, že je prikázané poslať alebo spáliť list, no tento záver

¹ V deontických logikách sa pracuje s viacerými technickými pojmami explicitnosti. Nepredpokladám tu žiadny z nich, skôr predpokladám bežný predteoretický pojem explicitnosti.

² Nech P je operátor reprezentujúci *je dovolené, aby* a nech A a B reprezentujú ľubovoľné výroky. Pre operátor slobodnej voľby platí $P(A \vee B) \models PA \wedge PB$, čo pre klasickú disjunkciu neplatí. Pre klasickú disjunkciu platí slabší argument $P(A \vee B) \models PA \vee PB$.

neposkytuje adresátovi príkazu možnosť voľby. Ak by bola spojka v závere operátorom slobodnej voľby, úsudok by nebol platný. Neprijateľnosť odvodenia, ktoré predstavuje Rossov paradox (vo formulácii pre logiku predpisov), zrejme viac bije do očí. Argumentácia, ktorá by sa pokúšala ukázať, že ide iba o zdanlivú neprijateľnosť, by však bola úplne analogická tej, ktorú som naznačila vyššie. Či takúto argumentáciu uznáme alebo neuznáme za uspokojivú, budeme tak musieť urobiť jednotne pre jej prvú aj druhú verziu.

Tretia kapitola čitateľovi predstavuje Lewisovu teóriu preskriptívnych jazykových hier, ktorá tvorí jadro Svobodovej vlastnej koncepcie. Preskriptívna jazyková hra je hrou troch hráčov – Pána, Otroka a Kibica. Stručne povedané, Pán nariaďuje, čo má Otrok robiť, Otrok plní nariadenia Pána a Kibic opisuje normatívnu situáciu. Svoboda sa im venuje v trochu nevyváženom pomere: V centre záujmu je Pán, potom nasledujú problémy súvisiace so vzťahom medzi Pánom a Kibicom, následne Kibic. Logike pre Otrokov, problematike vzťahu medzi Kibicom a Otrokom a medzi Otrokom a Pánom sa Svoboda nevenuje. Názov by pritom mohol naznačovať, že sa dočkáme aj logiky pre Otrokov. Otrok má predsa tiež svoj jazyk. Tento jazyk pozostáva z viet ako napríklad: *Musím upiecť koláč a uvariť večeru. Smiem piť kávu?* Okrem konštatovania a zisťovania, čo (ne)musí a (ne)môže by mohol tiež presvedčať či prosíkať Pána, aby zrušil nejaký príkaz či zaviedol nejaké dovoľenie. Netreba sa potom však nejako vyrovnáť aspoň s analýzou otázok? Svoboda nepochybne ukazuje, že svet deontickej logiky je oveľa bohatší, ako sa bežne predpokladá: Nie je však ešte bohatší? Zdá sa, že je. Dovolím si ďalej jednu drobnú poznámku k drobnej poznámke 84 na s. 95, ktorá poukazuje na nevhodnosť voľby komplikovaného formálneho jazyka pre deontickú logiku: Zdanlivá komplikovanosť, neprehľadnosť a nečitateľnosť formálneho jazyka môže byť iba dôsledok toho, že sa daný jazyk ešte nestal populárnou a známou súčasťou logického folklóru. Za to však nemusia byť iba nedostatky danej logiky, ale aj rôzne nepriaznivé empirické faktory. Prečo by sme nemohli namiesto jednoduchosti, prehľadnosti, čitateľnosti a popularity preferovať napríklad expresívnu silu jazyka? Za problematiku považujem aj dovoľenia na s. 96 uvedené ako vety s výkričníkmi. Pôsobia značne neprirodzené a pravdepodobne čitateľa povedú k otázke, či takéto vety možno naozaj oprávnené zaradiť do jazyka Pána. Ak možno, potom je otázne, prečo do jazyka Pána nezariť aj definície a rôzne vyjasňujúce tézy. Veď napokon, ako Svoboda ukáže v nasledujúcej kapitole, jednou z úloh dovoľení je vyjasňovanie. Pritom sa zdá, že Svoboda by definovanie a vyjasňovanie prenechal skôr v kompetencii Kibica (pozri s. 271, pozn. 298), čo je však opäť trochu problematické. Kibic by potom predsa mohol dezinterpretovať Pánove predpisy. Autor v tejto kapitole zavádza aj dôležité rozlíšenie medzi statickou a dynamickou preskriptívnou jazykovou hrou. Myslím, že by sa v deontickej logike

predišlo mnohým zmätkom, keby sa rozdiel medzi nimi vždy rešpektoval. Na základe rozlíšení medzi jazykom Pána a Kibica i medzi statickou a dynamickou preskriptívnou hrou Svoboda rozlišuje šesť druhov systémov deontickej logiky. V prvom rade ide o skúmanie statickej logiky Pána, statickej logiky Kibica, dynamickej logiky Pána a dynamickej logiky Kibica. Autor ďalej rozlišuje skúmanie vplyvu statickej a dynamickej logiky Pána na logiku Kibica. Tieto rozlíšenia sú veľmi užitočné, no mám podozrenie, že je z nich neodôvodnene vyhostený jazyk Otrokov.

Nasledujúca, štvrtá kapitola rozoberá (v deontickej logike často zanedbávaný) pojem dovolenia, a to najmä z pohľadu preskriptívnych jazykových hier predstavených v predošlej kapitole. Svoboda sa pokúša spochybníť bežne akceptovanú tézu, že výroky o dovoľeniach možno vo všeobecnosti bezpečne preformulovať na výroky o príkazoch, resp. zákazoch. Argumentácia je presvedčivá (Svoboda ukázal, že existujú prípady, v ktorých je stotožnenie dovolenia s nezakázaním nevhodné) a zdá sa, že najvhodnejšie by bolo pracovať aspoň s dvoma pojmami dovolenia (silným a slabým, pozri s. 137). Väčšina kapitoly skúma dovolenia ako Pánove ťahy v preskriptívnej jazykovej hre. Čitateľ sa tu dozvie o rolách, ktoré dovolenia v preskriptívnom diskurze zohrávajú. Na s. 151 v pozn. 140 Svoboda priznáva, že formulácia pravidla futbalu v preskriptívnom jazyku znie neobvykle. Toto zdanie neprirodenosti môže mať pôvod v tom, že pravidlá športov či normatívne systémy vo všeobecnosti fakticky nie sú vôbec písané v jazyku Pána, ale v jazyku Kibica.

Pokiaľ ide o piatu kapitolu, ide zrejme obsahovo o najviac „filozofickú“ kapitolu knihy – je totiž zameraná na vyjasnenie ontologického a pojmového rámca pre skúmanie preskriptívneho diskurzu. Takýto cieľ je sám osebe veľmi náročný a autor si uvedomuje, že to bude možné iba za cenu istých zjednodušení. Jadro kapitoly tvorí autorova koncepcia noriem, ktorú navrhuje ako alternatívu voči von Wrightovej koncepcii noriem z práce *Norm and Action*. Navrhovaná teória zároveň ponúka Svobodovo riešenie závažného problému, ktorý predstavuje Jørgensenova dilema: Zjednodušene povedané, pravidlá chápané ako sémantické objekty môžu byť platné či neplatné podobne, ako môžu byť vety (resp. propozície) pravdivé či nepravdivé. Ak je takéto pravidlo platné, existuje zodpovedajúce pravidlo chápané ako sociálna skutočnosť. Najdôležitejšie výsledky kapitoly sú zachytené v prehľadných schémach na konci kapitoly.

Šiesta kapitola sa zaoberá sémantikou deontickej logiky. Kapitola začína sémantikou pre *Štandardnú deontickú logiku*, pokračuje Hintikkovým sémantickým systémom a končí vyjasnením dôležitých sémantických predpokladov deontickej logiky. Dve drobné poznámky: Na s. 209 v pozn. 226 autor tvrdí, že je veľmi problematické hovoriť o splnení či nespĺnení deontických výrokov. To samozrejme je pravda, no možno bez problémov hovoriť o tom, že ich dodržia-

vame, prípadne o tom, že sa správame v súlade s nimi. Tvrdenie na s. 228, podľa ktorého ak platnosť predpisujúcich premis odvodíme iba z prejavov autority, tak sotva možno z platných predpisov odvodiť nejaký výrok, ktorého pravdivosť bude premisami garantovaná, považujem za problematické. Zrejme by sme mohli bez problémov odvodiť výroky o platnosti daných predpisov.

Siedma kapitola je venovaná statickej deontickej logike. V centre záujmu sú modernejšie systémy deontickej logiky, konkrétne von Wrightova dyadická logika (tzv. *Nový systém*) a logiky predpisov Nicholasa Reschera a Petra Vranasa. Na rozdiel od prvej kapitoly je výber logických systémov účelový, pretože, ako sa neskôr v knihe dozvieme, Svobodova vlastná teória je dyadickou logikou a ide o logiku príkazov, zákazov a dovoľení. K tejto kapitole mám jednu drobnú pripomienku. Na s. 254 sa uvádza úsudok UF7.4, v ktorom je z predpokladov X , $urob\ A\ vždy,\ keď\ nastane\ R!$ a X , $urob\ B\ vždy,\ keď\ nastane\ S!$ odvodený záver X , $urob\ A\ a\ B\ vždy,\ keď\ nastane\ R\ alebo\ S!$ Uvedený úsudok je prezentovaný ako platný v logike Nicholasa Reschera a navyše ako „vcelku neproblematický“. Rescher pritom úplne analogický úsudok uvádza ako príklad neplatnej inferencie.³ Ide preto zrejme o preklep: Namiesto „a“ malo byť v závere uvedené „alebo“.

Kniha vrcholí v záverečnej, ôsmej kapitole, v ktorej sa autor venuje dynamickému deontickej logike. V tejto kapitole sa opäť výrazne prejavuje Svobodova orientácia na logiku Pána – pojem úspešnej preskriptívnej hry možno podľa neho „najprirodzenejšie“ interpretovať z hľadiska Pána (s. 270). Celkom nerozumiem, prečo by to malo byť tak. Keby sme pri hodnotení úspešnosti preskriptívnej hry napr. namiesto stanoviska zákonodarcu zaujali stanovisko občanov, bolo by to rovnako prirodzené (a vďaka kvantitatívnej prevahe občanov dokonca bežnejšie). Na s. 275 začína Svoboda vymedzovať jazyk svojho logického systému. V jazyku rozlišuje medzi tým, čo je a čo nie je potenciálne pod kontrolou adresáta. Rozdiel medzi nimi je však empirický, čo spôsobuje značný (praktický) problém s demarkáciou. Keby chcel nejaký logik použiť takýto systém, musel by pri každej vetičke špekulovať, či ide o skutočnosť, ktoré sú potenciálne pod kontrolou adresáta, alebo nejde. Ako sa však ukazuje, autor si je týchto praktických problémov s analýzou vedomý (pozri s. 240, 277). Bolo by vhodné v budúcnosti navrhovaný jazyk rozvinúť a poskytnúť mu väčšiu expresívnu silu napríklad tým, že by sa vychádzalo aspoň z predikátovej logiky, nie z logiky výrokovovej. Žiaduca by bola aj temporalizácia, keďže je dobre známym faktom, že zanedbávanie gramatických časov pri analýze už v deontickej logike spôsobilo nemalé problémy a zmätky. Temporalizácia by pomohla aj v kontexte skúmania dynamických preskriptívnych jazykových hier ako takých (dynamické preskrip-

³ Jediný rozdiel spočíva v tom, že Rescher používa namiesto „X“ druhú osobu singulárna, pozri Rescher (1966, 85).

tívne jazykové hry by bolo možné analyzovať ako časové sledy statických preskriptívnych jazykových hier). A napokon, temporalizácia by bola užitočná aj v súvislosti s navrhovanou demarkáciou medzi skutočnosťami, ktoré sú potenciálne pod adresátovou kontrolou, a tými, ktoré nie sú. To však nie sú výhrady, iba návrhy na ďalšie rozvinutie. Posledná kapitola veľkolepo zavŕšila dielo, a musím konštatovať, že ju považujem za najzaujímavejšiu a najoriginálnejšiu kapitolu knihy.

Recenzovaná publikácia je výsledkom dlhodobého úsilia, ktoré V. Svoboda venoval skúmaniu sveta deontickej logiky. Vďaka tomu v knihe cítiť autorov obdivuhodný prehľad v deontickej literatúre i ostražitosť voči všemožným zákerným nástrahám, ktoré na deontických logikov číhajú pri budovaní ich teórií. Ide preto o užitočné a inšpiratívne čítanie pre všetkých, ktorí sa touto problematikou zaoberajú. Text je navyše písaný zrozumiteľným a prít'azlivým štýlom, vďaka čomu môže zaujať aj čitateľov, ktorým je táto oblasť úplne neznáma. Monografia je v neposlednom rade cenná tým, že podobná publikácia doposiaľ na československom knižnom trhu chýbala. Nakoľko ide o akési *Prolegomena ku každej budúcej deontickej logike, ktorá sa bude môcť nazývať adekvátnou*, ostáva už len dúfať, že v budúcnosti vyrastú z takto precízne pripravenej pôdy nejaké adekvátne systémy deontickej logiky.

Daniela Glavaničová

dada.baudelaire@gmail.com

Literatúra

RESCHER, N. (1966): *The Logic of Commands*. London: Routledge & Kegan Paul, New York: Dover Publications.

Alice Jedličková (ed.): *O popisu*
Praha: Akropolis 2014, 176 strán

V novembri minulého roku sa na pôde Ústavu pro českou literaturu AV ČR v Prahe konala vedecká konferencia s názvom *O popisu*, ktorej zavŕšením bolo neskoršie vydanie rovnomenného zborníka obsahujúceho konferenčné príspevky účastníkov tohto podujatia. Hneď na úvod treba povedať, že organizátori sa rozhodli pre nesmierne zaujímavý interdisciplinárny formát a podarilo sa im pod hlavičkou „opis“ spojiť relatívne pestrú paletu príspevkov z niekoľkých teoretických disciplín. Pravda, ak by sme chceli povedať, že tematickým svorníkom